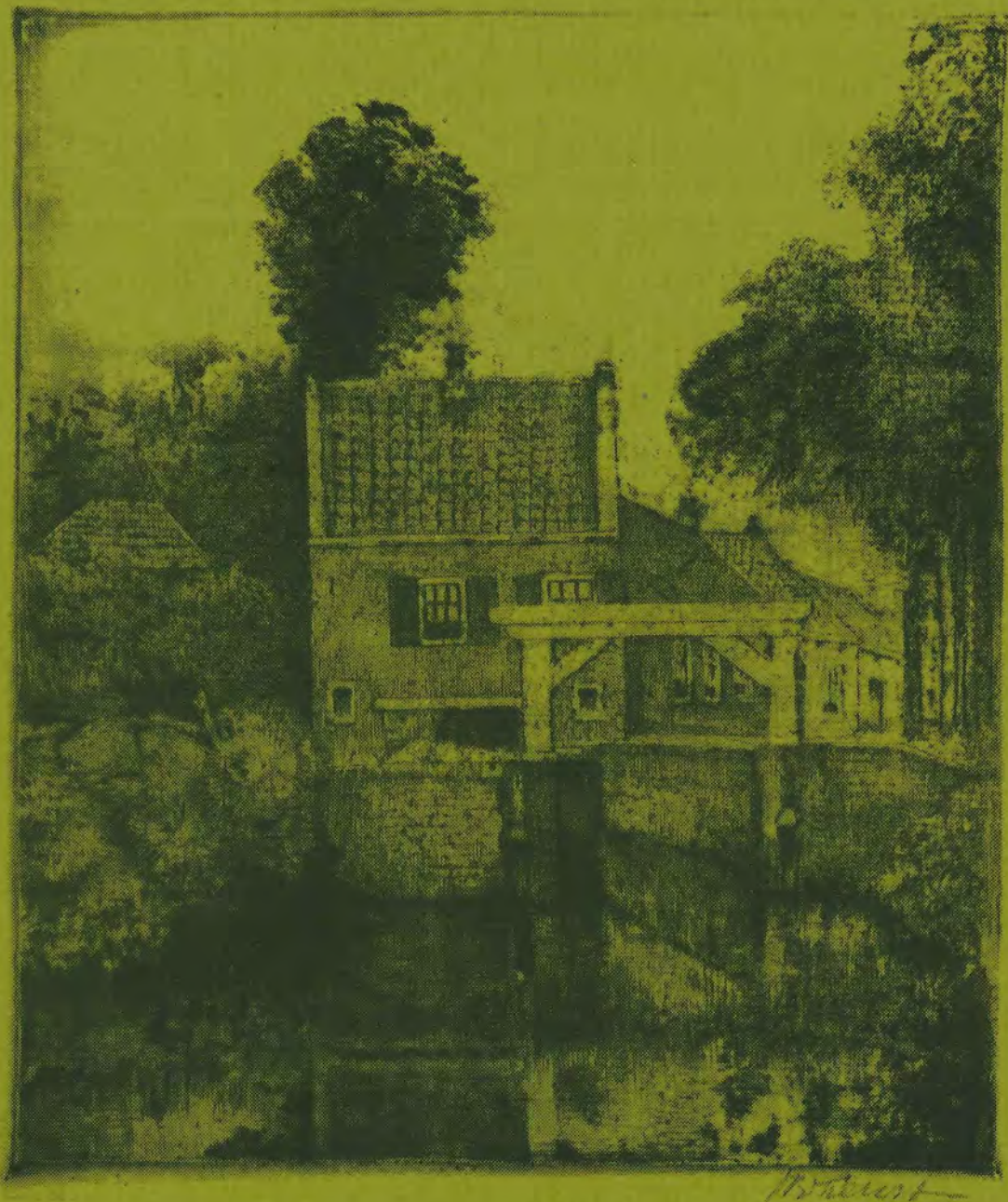

Historische Kring Maarssen

Wilt U...

- een huis, bungalow, flat of boerderij kopen of verkopen?
- een taxatie laten verrichten door beëdigde taxateurs?
- een passende verzekering sluiten?
- een financiering of hypotheek nemen?
- of alleen een persoonlijk advies over deze zaken?

makelaardij in onroerende goederen bv
raadhuisstraat 21a maarssen tel 03465 - 64644
duivenkamp 739 maarssenbroek tel 03465 - 67791

UW MAKELAAR

RADIO

radio- en tv - speciaalzaak

B. Huis in 't Veld - Diependaalsedijk 1

Maarssen - Telefoon 03465 - 62081

**Goud en zilver kopen
is een kwestie van
vertrouwen!**

**KIES DAAROM:
JUWELIER - HORLOGER**

berk

Kaatsbaan 28 - Maarssen - Telefoon 03465 - 61806

Orgaan van de „Historische Kring Maarssen”

(Opgericht 11 sept. 1972, opgenomen in het verenigingenregister bij de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Utrecht en omstreken onder nummer V. 476918)

Verschijnt 4 x per jaar

Bestuur

Drs. D. Dekker, voorzitter
J. H. Sagel, secretaris
Schokkingstraat 17, 3601 XK Maarssen
Tel. : 03465-61457
N. van Tricht, penningmeester
giro: 2907376

Mevr. A. H. Hogenhout-Hofman
Mevr. S. W. Talen-Stooker
A. de Zwart
Mevr. J. G. Zwijns-Brink

Redactie

J. N. Servaas, D. Dekker en A. de Zwart
Redactie-administratie: J. F. Besier, Kemperstraat 2, 3601 WK Maarssen.

Kringnieuws

1. Bestuur: In de samenstelling van het bestuur zijn na de algemene ledenvergadering op 28 februari jl., die door 87 leden werd bezocht, geen veranderingen gekomen daar alle bestuursleden bereid bleken hun werkzaamheden in het bestuur voort te zetten.
2. Kascontrolecommissie: De boekhouding werd door de heren W. van der Lugt en J. E. Brinkhof gecontroleerd en in orde bevonden. Jammer genoeg verhinderen de statuten dat de heer Van der Lugt nog langer lid blijft van de kascontrolecommissie.
De heer J. Spoelstra uit Maarssenbroek werd bereid gevonden de vacature te vervullen.
3. Contributie 1980: Willen degenen die hun contributie over 1980 nog niet betaald hebben, het verschuldigde bedrag alsnog op de postgirorekening nummer 2907376 van de Kring storten? Gewone leden f 15,00 en jeugdleden f 7,50 per jaar. Elk tweede en volgende lid op hetzelfde adres ook f 7,50 per jaar.
4. Historische Dag 1980: De Historische Dag, zoals elk jaar onder auspiciën van de Stichtse Culturele Raad, wordt dit jaar georganiseerd door de Werkgroep Behoud Lopikerwaard op zaterdag 10 mei a. s. te Oudewater. Een inlichtingenblad over deze dag kunt U aanvragen bij het secretariaat, tel. : 61457.
5. Oude nummers Periodiek: Van sommige jaargangen zijn nog nummers verkrijgbaar bij Mevr. Zwijns of de heer Sagel. De prijs is f 5,00 per stuk of f 15,00 voor vier stuks.
6. Excursie: Het winterseizoen 79/80 wordt beëindigd met een excursie naar het huis Raadhoven aan de Herengracht te Maarssen op zaterdagmorgen 17 mei a. s. Van 10.00 tot 12.00 uur zal ons lid de heer Van Bommel in Raadhoven aanwezig zijn om geïnteresseerden in dit fraai gerestaureerde pand rond te leiden.

J. H. Sagel.

Het dorp Maarssen, de enige plaats in de Republiek....

"Het Dorp Maarssen, de enige plaats in de Republiek, waar de Joden de meerderheid van de bevolking uitmaakten". Deze zinsnede vinden we in de "Geschiedenis der Joden in Nederland" onder redactie van Brugmans en Frank, Amsterdam 1940, pag. 438, waar Dr J. Zwarts schrijft over de Joodse gemeenten buiten Amsterdam. In zijn talrijke gezaghebbende publicaties heeft Zwarts, schrijvende over het Joodse leven in de Republiek (+ 1600 - 1795) zich nergens zo sterk uitgedrukt met betrekking tot het aantal Joden. Zijn uitspraak is echter aanvechtbaar, daar hij blijkbaar geen onderscheid maakt tussen Maarssen en Nieuw-Maarsseveen en ook omdat hij zijn bewering niet ondersteunt met getallen, die aangeven hoeveel inwoners in die periode wel of niet tot de Joodse religie behoorden. Overigens is het zeker dat die meerderheid in Nieuw-Maarsseveen in de achttiende eeuw bestond. Eerst na 1789, als de Joden toestemming krijgen om zich in Utrecht te vestigen, komt daar verandering in. In 1800 echter, als Maarssen en Nieuw Maarsseveen samen 350 woningen hebben, worden nog minstens 100 huizen door Joden bewoond. Voor deze telling maakten we gebruik van belastinglijsten waarop we ruim 100 specifieke Joodse namen aantreffen.

Als in 1652 de eerste Portugese Joden zich in Maarssen vestigen, tellen zowel Maarsse als Nieuw Maarsseveen nog weinig inwoners. De Kaatsbaan was aan beide zijden onbebouwd, zo ook het grootste gedeelte van Heerengracht en Schippersgracht. Maarssen was als kerspel, een kerkelijke gemeente, sterk afhankelijk van de geestelijke overheid in Utrecht - vóór 1600 de bisschop, ná 1600 de rechtzinnige predikanten. Zo kreeg in 1653 en volgende jaren de Maarsseense schout Pieter van Dulcken zijn opdrachten uit Utrecht en van het gewest. Zowel in de vroedschap als in Gedputeerde Staten waren de rechtzinnige predikanten sterk vertegenwoordigd. De Unie van Utrecht (1579) deed vele Joden naar de Noordelijke Nederlanden komen, omdat volgens artikel 13 daar niemand wegens zijn geloofsovertuiging vervolgd mocht worden. Evenwel was het openbaar uitoefenen van een andere godsdienst dan het Calvinis-

me niet toegestaan.

Utrecht zag er scherp op toe dat ook in Maarssen slechts de "ware religie" verkondigd werd. Een en ander voltrok zich niet zonder moeilijkheden, zoals de gedwongen verhuizing van de pastoor naar Maarssenbroek, terwijl de goederen van de kosterij en die van de school aan de Kerkweg in handen bleven van de Rooms-Katholieken en de strubbelingen met de koster die aanvankelijk bleef, maar een vijand was van het calvinisme. Bovendien waren de eerste predikanten in de ogen van de Utrechtse visitatoren te vrijzinnig. Eerst in 1630 komt er een predikant die aan de eisen van de classis van Utrecht voldeed. Als in dit geestelijk klimaat twintig jaar later de Portugese Joden naar Maarssen komen, zijn er nieuwe moeilijkheden te verwachten.

Zijde-industrie in Maarssen

De wijd verbreide mening dat de Portugese Joden naar Maarssen kwamen om in de zomermaanden op buitenplaatsen te wonen, is niet juist, althans niet voor de periode 1650-1690. De eerste Portugese families zagen in Maarssen mogelijkheden voor hun industrie en handel. Maarssen lag aan de belangrijkste verkeersweg in Nederland: De Vecht. Wat in Amsterdam niet was toegestaan, zou in Maarssen mogelijk zijn, namelijk de handel in tabak die voor Joden in de periode 1632 - 1668 in Amsterdam verboden was. Abraham Aboab die in 1652 op Hogesant ging wonen in de Breedstraat, toen 't Sant genaamd en de familie Da Costa, die zich enige tijd later op Herteveld vestigde aan de Straatweg, dreven een groothandel in tabak.

In Amsterdam kwam omstreeks 1650 de zijde-industrie tot ontwikkeling. Deze industrie was door plaatselijke keuren voor Joden ontoegankelijk. Daarom trachtten zij in Maarssen dit voor hen eeuwenoude bedrijf uit te oefenen. Gebruik makend van het stromende water van de Vecht, stelden ze daartoe in Maarssen een zijdemolen op. Binnen korte tijd verschaften ze daarmee aan 25 Maarssenaars een lonende werkkring. Helaas voor de Joden en voor Maarssen, wist de Utrechtse vroedschap gedaan te krijgen, dat de zijdemolen werd afgebroken. Waarschijnlijk gold daarbij het motief, dat

Op de Zandweg ter hoogte van Overkerck. Links lag tot enige jaren geleden de Dr. van Lingebrug. Daar stond in de berm langs de Vecht een paaltje dat de Sabbathgrens aangaf. Toen de brug kwam, werd het paaltje verplaatst naar de overzijde van de weg, waar het nu groen geschilderd tegen de witte gevel en het tuinhekje van het huis naast Overkerck, herinnert aan het Joods verleden. (foto N. van Tricht).

er ook op Zondag gewerkt werd, maar zeker is dat men concurrentie vreesde voor de Utrechtse industrie.

Een andere reden om zich te vestigen in Maarssen was voor de Joden de nabijheid van de Utrechtse Hogeschool, waar Prof. Leusden in 1661, 1676 en 1693 als Rector Magnificus optrad. Prof. Leusden, groot kenner van de Hebreeuwse taal en de Joodse geschiedenis was hen welgezind. Het was de Joden verboden om in Utrecht te wonen en te overnachten, maar studeren aan de Hogeschool was toegestaan.

Zo promoveerden in Utrecht (en we bepalen ons daarbij tot de 17de eeuw): Salomon Rocomora in 1668, Daniël Semah Aboab in 1667 en Salomon de Meza, die op Leeuwenvecht woonde, in 1690.

Synagogediensten op de zolder van Hogesant

Utrecht en in het bijzonder Prof. Gijsbertus Voetius, de beschermer van de zuivere Gereformeerde godsdienst, hebben het de Portugese Joden in de beginperiode erg moeilijk gemaakt. Toen bekend werd dat de Joden synagogediensten hielden op de zolder van Hogesant, en dat is niet hetzelfde gebouw als Vechtevoort, zoals J. Zwarts meende, diende de Maarssense kerkeraad een klacht in bij de Staten van Utrecht. Vooral door de ijver van Voetius werden de diensten verboden op straffe van vijftien guldens. Hogesant was het rechter gedeelte van het huidige pand van Telkamp in de Breedstraat. Een gedeelte van de zolder heeft nog steeds een koepelvormig plafond, dat waarschijnlijk de plaats aanduidt waar de diensten gehouden werden. Ondanks het

verbod werden de bijeenkomsten voortgezet, maar nu een paar honderd meter verder, in Nieuw-Maarsseveen. Men trok de Vechtbrug over en op de Heerengracht in Raadhoven vond men een nieuw onderkomen. Hier had de Maarssense schout, Pieter van Dulcken, geen bevoegdheid tot het opleggen van een verbod. (Het toeval wil dat in hetzelfde Raadhoven meer dan een eeuw later, in 1780, opnieuw een nood-synagoge werd ingericht. De toenmalige bewoner, De Lima, ging hiertoe over na zijn geschil met de Parnassijns (bestuurders) van de Hoogduitse Synagoge op de Diependaalse Dijk. Na enige tijd keerde men terug op Hogesant; de verstandhouding met de Maarssense bevolking werd steeds beter en bovendien kneep de schout een oogje toe.

In 1680 verleende de stad Utrecht aan de Joden toestemming tot "haren publique Godsdienst ten plattelande". In de periode 1684-1720 werden de synagogediensten aan de overzijde van de Breedstraat ('t Sant) gehouden op Vechtevoort, waar achtereenvolgens Aaron Jesseroen, Abraham Bueno de Mesquita en Isaac Teixeira de Mattos hebben gewoond.

Skeletvondsten achter Hogesant

De Maarssense politiemann A. Degen heeft vele jaren in de Breedstraat gewoond, in de politiewoning tussen schoenenmagazijn Telkamp en kapsalon Agterberg. Volgens onze berekening was dit huis, dat later bij schoenenmagazijn Telkamp getrokken werd, Hogesant of een gedeelte van Hogesant. Meer dan eens heeft wachtmeester Degen verteld, en hij heeft zijn verhaal voor het schrijven van dit artikel nog eens bevestigd,

dat hij in zijn tuin op verschillende plaatsen skeletresten heeft gevonden, zo ook een grafsteen, waarvan het schrift slecht leesbaar was. Ofschoon hij zijn vondst bekend maakte, o. a. bij de oudheidkundige Mgr A. E. Rientjes, werd er geen aandacht aan besteed. De steen heeft hij later gebruikt voor versteviging onder de vloer van zijn schuur. Gissen is met betrekking tot de geschiedenis een gevaarlijke bezigheid. Toch kunnen we niet nalaten te veronderstellen dat de Portugese Joden in de beginjaren en in 1672, toen de Fransen in de Vechtstreek waren, grote moeilijkheden gehad hebben met het begraven van hun doden, waarvoor ze naar Ouderkerk aan de Amstel moesten. Is deze veronderstelling een juiste verklaring voor de aanwezigheid van de skeletresten, waarvan delen volgens de heer Degen bij aanraking uiteen vielen?

De meeste Portugese Joden die in Maarssen kwamen wonen, waren van afkomst Marranen, schijn-christenen die in Portugal en Spanje gedwongen het katholieke geloof beleden. Velen kwamen daar tot welstand en werden tot de adelstand verheven, en wat meer zegt: velen blonken uit op het gebied van kunst en wetenschap.

Op 31 maart 1492 ondertekenden Ferdinand en Isabella het edict tot uitwijzing der Joden uit Spanje en in 1497 werden de Joden uit Portugal verdreven.

De rijkste en voornaamste Marranen gingen toen naar Antwerpen. Maar niet alle Marranen keerden tot het Jodendom terug; ook Alva was een zoon van een Marraanse, de gravin De Pimentel! Na de val van Antwerpen in 1585 vestigden vele Joden, waaronder kooplieden, industriëlen, kunstenaars en geleerden zich in Amsterdam en elders in de Noordelijke Nederlanden. Het is niet mogelijk om in een kort bestek de geschiedenis van de Portugese Joden volledig juist weer te geven. Wij hebben ons ertoe gezet de titel boven dit artikel te verifiëren en daarvoor was het nodig om iets meer te vertellen dan de simpele vermelding dat de eerste Portugese families in Maarssen, de Aboabs en de Teixeira's en Da Costa's, tot oude adellijke geslachten behoorden. Wij kunnen in ons vervolg inderdaad aantonen, dat Dr Jac. Zwarts niet heeft overdreven als hij zegt dat de Joden de meerderheid van de bevolking in Maarssen uitmaakten, maar wij beperken ons dan wel tot de periode 1700 - 1750.

"Men zegt: dat de Joden wel eens getracht hebben, bij aldien 't

hun geoorloofd geweest was, van dit Dorp een stad te maken onder een burgerlijke regering".

In zijn "Beschrijvinge der Verenigde Nederlanden" van 1775 besteedt Bachiene in deel II bijna twee bladzijden, pag. 1130 en 1131, aan het Dorp Maarssen. Hij maakt daarbij geen onderscheid tussen Maarssen en Nieuw-Maarsseveen en somt, zoals hij bij elke stad en ieder dorp doet, het aantal kerken op. Hij vermeldt daarbij niet "De Roomsche kerk bij Maarssen", waarvan Schoute in 1760 een kopergravure maakte; waarschijnlijk verzuimt hij dit, omdat deze kerk buiten Maarssen lag, tegenover Goudestein aan de Straatweg. Bachiene schrijft dat de Roomsgezinden hier slechts ene Statie hadden (dat is een standplaats van een R. K. geestelijke). Hij noemt de Gereformeerde kerk (nu de Hervormde kerk aan de Kerkweg) en de twee synagogen: De Portugese aan de Breedstraat en de Hoogduitse Synagoge aan de Diependaalsedijk (zie jg. 5 no. 4). Is het verwonderlijk als je van een klein dorp vermeldt, dat het twee synagogen heeft, dat je dan ook voedsel geeft aan het gerucht, dat de Joden van het dorp een stad wilden maken met een burgerlijke regering en daarvoor, aldus Bachiene, "den Lande" grote sommen gelds aanboden? Trouwens, met de ons beschikbare gegevens kunnen we ons voorstellen, dat in de periode 1700-1750 de Portugese Joden in ieder geval met zo'n gedachte gespeeld hebben. Ze konden toen immers aantonen dat Maarssen en Maarsseveen privaatterrein naar Joods recht was geworden, zoals Dr Salomon de Meza, bewoner van Leeuwenvecht, in 1725 vaststelde. Het onderscheid tussen privaat terrein en publiek terrein was voor de Joden erg belangrijk met het oog op de Sabbathviering. Het is hen verboden om voorwerpen te dragen op publiek terrein op de Sabbathdag, dit tot wijding en verheffing van die dag boven de materiële sfeer van alle dag. Voorwerpen dragen op privaat terrein is wel toegestaan. Sluit je de toegangswegen tot het privaat terrein af door middel van hekken of kettingen, dan schep je de mogelijkheid om op Sabbathdag wel voorwerpen te dragen, mits je de grens, door hekken of kettingen aangegeven, niet overschrijdt.

Welnu, de macht en het aanzien van de Joden in 1725 in Maarssen was zo groot, dat ze de Sabbathgrenzen ongehinderd konden aangeven. Al eerder, omstreeks 1690, waren de rijke Portugese Joden in Den Haag na hun grote geldelijke offers, in staat gesteld om alle vaste bruggen in Den Haag te doen veranderen in houten ophaalbruggen om

Het "Jodepaaltje" op de weg naar Oud-Maarsseveen ter hoogte van de Kleibrug (foto N. van Tricht).

zo de Sabbathgrens aan te geven. Ook in Maarssen werd een brug in een ophaalbrug veranderd, namelijk de brug over de Zogwetering langs de Maarsseveensedijk. Maar nog verder ging men met de Vecht. Op vijf plaatsen kwamen uittrekbare hekken, die eventueel de Vecht konden afsluiten. Uitvoerig kan men hierover lezen in het Jaarboekje van Niftarlake 1931, pag. 35-40. Toen in het begin van de 19de eeuw hekken en brug door vermindering van het aantal Joden niet meer de zorg kregen die voor het behoud noodzakelijk was, werden ze vervangen door kleine stenen paaltjes met kettingen. Zo'n paaltje, Jodepaaltje genoemd, is nog te vinden bij de tuin van het huis naast Overkerck op de Zandweg. Omstreeks 1725 was het gebied langs de Zandweg ook naar burgerlijk recht Joods gebied. Isaack Jessurun de Jong was toen eigenaar van Huis ten Bosch en Overkerck. Daartussen lag het huis "De Coningh Davidt" van Del Soto en later van Pereira, die ook eigenaar was van de herberg "De Prins te Paard" aan de Kerkweg. De Pereira's laten omstreeks 1760 Luxemburg bouwen met de prachtige tuinen, links van Overkerck.

Als we willen aangeven welke huizen langs de Vecht vanaf Breukelen St. Pieter tot halverwege de Herengracht Joodse eigenaren hadden, dan kunnen we eenvoudiger te werk gaan door de enkele huizen te noemen, die niet door Portugese Joden bewoond werden omstreeks 1725, namelijk Cromwijck, Gansenhof, Goudestein en Elzenburg. Dit houdt in dat ook op Doornburgh Portugese Joden woonden, maar dan alleen gedurende de periode 1725-1740, namelijk Mozes de Chaves en zijn zoon Jacob de Chaves. We kunnen nog de huidige Nonnerie op de Langegracht, Leeuwenvecht, Soetendaal en Herteveld op de Straatweg noemen, die allemaal in dezelfde periode door aanzienlijke Joden werden bewoond. Maar het brandpunt was de Breedstraat, de kom van de gemeente, met links op Vegtendaal Manuel (Henriques) en op Vechtevoort Isaack Teixeira de Mattos en rechts de synagoge en de familie De Medina op Hogesant. We zullen onze opsomming beëindigen, hoewel we beseffen dat we de minder gefortuneerde Joden niet genoemd hebben, waarvan we enkelen later tegenkomen als we een artikel wagen aan "de Provinciale Utrechtse Geoctroyeerde Compagnie" in een volgende aflevering. Wel wijzen we nog, in verband met het belooft

"bewijs", dat de Joden qua aantal in de periode 1725-1750 in de meerderheid waren, op de aanwezigheid van zestien Hoogduitse Joodse gezinnen, zoals de Maarssense schout in 1747 in een rapport had aangegeven. Hun aantal zal na 1750 toenemen, maar dat van de Portugese Joden afnemen. Tot slot enige opmerkingen over de synagoge in de Breedstraat, omdat de kopergravure van die synagoge de aanleiding was tot het schrijven van dit artikel

Een Joodse school in de Breedstraat

Al tientallen jaren had de Portugees Israëlitische Gemeente zich moeten behelpen met diensten in huissynagogen, oorspronkelijk in het geheim, later getolereerd. Het is begrijpelijk dat in het begin van de achttiende eeuw de Israëlitische gemeente met het groter worden van haar macht en invloed een synagoge wilde bouwen in Maarssen. Officiële toestemming daartoe was niet te verwachten uit Utrecht, maar een verbod evenmin. Daarom ging men omzichtig te werk. Twee leden van de Port. Isr. Gemeente, Henriques en Abarbanell, kochten in 1720 het buitenplaatsje Klein-Vegtevoort, eigendom van de familie Mendes

Op deze gravure kijkt U in de Breedstraat richting Bolensteinse straat met links de ambtsgebouwen van de synagoge en rechts Vechtevoort, de huidige apotheek.

d'Acosta. Het stond op de plaats waar nu de muziekschool Abraham Feyten is gevestigd in de Breedstraat. Op kosten van hun kerkelijke gemeente lieten de twee nieuwe eigenaren dit buitenplaatsje inrichten tot synagoge. Bij eventuele moeilijkheden zou op deze manier de Israëlitische gemeente buiten schot kunnen blijven. Die moeilijkheden kwamen in de vorm van een request, waarin de Gereformeerde kerkeraad protesteerde bij de Utrechtse Staten, maar dit request bleef onbeantwoord.

In 1736 werd Klein-Vegtevoort geheel omgebouwd tot synagoge. Isaac Saruco was een van de eerste rabbiën. Toen hij als rabbijn in Amsterdam werkzaam was, werd hij naar Maarssen geroepen en stichtte hier zowel een school voor jongere als voor oudere leerlingen (Medras genoemd). Naast onderwijs in de Joodse godsdienst zal er ook les gegeven zijn in het Hebreeuws en in het Spaans en waarschijnlijk aan de jongere leerlingen ook onderwijs in het Nederlands, want in 1728 verschijnt een tweede druk van het Joods A. B. C. boek, bestemd

om Joodse kinderen Nederlands te leren. Saruco krijgt bij zijn werk assistentie van zijn zoon, de latere Opper-rabbijn van Den Haag, Selomo Saruco.

Het is vrijwel zeker dat de kopergravure ons weinig toont van de eigenlijke synagoge, maar ons wel de woning van de rabbijn en andere ambtsgebouwen laat zien, waaronder de Medras. Toen in 1839 er nog slechts enkele gemeenteleden waren, werd tot publieke verkoop van de synagoge besloten, met de uitdrukkelijke bepaling dat de gebouwen afgebroken moesten worden, omdat men vreesde, dat de synagoge een bestemming zou krijgen onwaardig aan de oorspronkelijke bestemming.

In de verkoopakte werd gesproken van het Kerkgebouw van de Port. Isr. Gemeente met annexe woning en verdere getimmerten. We veronderstellen dat die woning en verdere getimmerten het beeld bepalen op de kopergravure.

De nieuwe eigenares in 1839 werd Alida van Klaveren, echtgenote van de toenmalige

burgemeester Dolmans.

Dick Dekker.

Geraadpleegde literatuur:

Geschiedenis van de Joden in Nederland,
onder redactie van Brugmans en Frank,
Amsterdam 1940.

Hoofdstukken uit de geschiedenis der Joden
in Nederland, Jac Zwarts, Zutphen 1929.
Jaarboekje Niftarlake 1920, 1922 en 1931.
Beschrijvinge der Verenigde Nederlanden -
Bachiene 1775, deel II.
Archief Maarssen.

Bevolking en welstand in Maarssen en omgeving in 1808

I Inleiding en probleemstelling

In het archief van het landdrostambt Utrecht 1) bevinden zich voor het jaar 1808 per toenmalige Utrechtse gemeente uitgebreide statistische opgaven over het aantal hoofden van huisgezinnen, het aantal kinderen per gezin, het aantal ongehuwd maar zelfstandig wonenden, het aantal dienst- en werkboden per huisgezin, het aantal luxe-paarden per huisgezin, het aantal runderen, werkpaarden en schapen per eigenaar. Voorts bevatten de lijsten het aantal eigenaars van weiden zaailand en bosgrond, alsmede een zes-tal belastingkohieren.

Al deze gegevens zijn in klassen verdeeld, waardoor het mogelijk wordt met behulp van een econometrische techniek de mate van ongelijkheid in de verdeling van de verschillende welstandsindicatoren vast te stellen. De voor dit doel gebruikte gestandaardiseerde Theilcoëfficiënt (T_d) 2), dient als volgt geïnterpreteerd te worden: wanneer de gevonden waarde gelijk is aan 0, dan is er sprake van maximale gelijkheid, iedereen bezit dan evenveel van het betrokken goed. Wanneer de gevonden waarde gelijk is aan 10 (= 2,302), dan is er sprake van maximale ongelijkheid: slechts één persoon bezit het betreffende goed. De Theilcoëfficiënten zijn gebaseerd op alle gezinshoofden en overige zelfstandig gehuisveste personen. Met andere woorden, de berekende ongelijkheidswaarden doen een uitspraak over de gehele bevolking.

Tot slot vermelden de lijsten het "getal" en de "aard der beroepen alsmede het aantal behoeftigen en bedeeden".

Het feit dat in 1808 naar deze gegevens ge-

informeerd werd, had vermoedelijk te maken met het plan een statistisch overzicht van het departement Utrecht samen te stellen ten behoeve van koning Lodewijk Napoleon met het oog op zijn bezoek aan dit departement in 1803 3).

Een overzicht van de berekende ongelijkheidscoëfficiënten vindt U in bijlage 1.

De vraag die aan de hand van dit bronnenmateriaal te beantwoorden lijkt, luidt als volgt: treft men in gemeenten met een uitgesproken agrarisch karakter een geringere ongelijkheid aan dan in gemeenten waar een commercieel / ambachtelijk patroon overheerst? Dit betekent, dat behalve op de situatie in Maarssen ook op die van de gemeenten Maarssenbroek, Nieuw-Maarsseveen, Oud-Maarsseveen en Tienhoven wordt ingegaan. Gezien de afwezigheid van grootgrondbezitters, mag verwacht worden (hypothese) dat in de meer agrarische gemeenten de materiële tegenstellingen geringer zullen zijn.

II De beroepsbevolking

Allereerst zal worden ingegaan op de structuur van de beroepsbevolking, die een afspiegeling vormt van de verschillende economische activiteiten in de vijf gemeenten. D. Dekker publiceerde eerder gegevens over de beroepsbevolking van Maarssen in 1815 4), waardoor het mogelijk is de veranderingen in 1815 ten opzichte van 1808 aan te geven.

Tabel 1 beroepsbevolking Maarssen in 1808 en 1815

beroep	1808			1815		
	aan- tal	als % van de bevol- king	als % van de be- roeps- bev.	aan- tal	als % van de bevol- king	als % van de be- roeps- bev.
"predicant	1	0,1	0,4	1	0,1	0,4
pastoor	1	0,1	0,4	1	0,1	0,4
doctor	1	0,1	0,4	1	0,1	0,4
chirurgijns	3	0,3	1,1	3	0,2	1,1
Joodse voorzanger	1	0,1	0,4	1	0,1	0,4
notaris	1	0,1	0,4	1	0,1	0,4
inst. v. educatie	1	0,1	0,4	-	-	-
schoolmeesters	3	0,3	1,1	2	0,1	0,7
renteniers	17	1,5	6,4	17	1,3	6,4
horlogiemaker	1	0,1	0,4	1	0,1	0,4
naaisters	7	0,6	2,6	7	0,5	2,6
kleermakers	9	0,8	3,4	9	0,7	3,4
schippers	6	0,5	2,3	6	0,4	2,3
schippersknechts	5	0,4	1,9	5	0,4	1,9
brouwer	1	0,1	0,4	1	0,1	0,4
bleker	1	0,1	0,4	1	0,1	0,4
winkeliers	12	1,1	4,5	12	0,9	4,5
schoenmakers	7	0,6	2,6	8	0,6	3,0
landlieden	15	1,3	5,7	15	1,1	5,7
timmerbasen	4	0,4	1,5	4	0,3	1,5
timmerknechts	12	1,1	4,5	12	0,9	4,5
tuijnmans	12	1,1	4,5	12	0,9	4,5
daghuurders	66	5,9	25,0	66	4,9	25,0
wagenmaker	1	0,1	0,4	1	0,1	0,4
haarsnijders	3	0,3	1,1	3	0,2	1,1
klompenmakers	3	0,3	1,1	3	0,2	1,1
kooplieden	21	1,9	8,0	21	1,5	8,0
schilders	2	0,2	0,8	2	0,1	0,8
schildersknechts	7	0,6	2,7	7	0,5	2,7
metzelaars	3	0,3	1,1	3	0,2	1,1
smits	2	0,2	0,8	2	0,1	0,8
vleeschhouwers	6	0,5	2,3	6	0,4	2,3
bakkers	3	0,3	1,1	2 à 6	0,3	1,5
turfvolsters en dragers	8	0,7	3,0	8	0,6	3,0
spinbaas	1	0,1	0,4	1	0,1	0,4
tappers	7	0,6	2,7	7	0,5	2,7
huisbediendens"	2	0,2	0,8	2	0,1	0,8
totaal	264	23,8	100	+ 264	19,5	100

Gezien de betrekkelijk korte tussenliggende periode, is het niet verwonderlijk dat de mutaties binnen de beroepsbevolking gering zijn. De meest opvallende betreft de drie bakkers die in 1808 wel genoemd worden en in 1815 - zoals uit de door Dekker weergegeven staat blijkt 5) - verdwenen zouden zijn. Dit lijkt erg onwaarschijnlijk en vermoedelijk is men om de een of andere reden vergeten de bakkers in 1815 op te nemen. Het beroep van bakker is te elementair om

in een gemeente met een bevolking in 1815 van 1357 zielen zo maar gemist te kunnen worden. Uit de opgave van burgemeester Van der Vliet van 17 augustus 1815 blijkt, dat er in dat jaar 6 bakkers in Maarssen aanwezig zijn 6), zodat het raadsel opgelost lijkt te zijn en er in 1815 zelfs van een verdubbeling gesproken kan worden 7). Het aantal leerkrachten is in 1815 vermindert ten opzichte van 1808 met twee. In 1815 is er een schoenmaker bijgekomen;

voor het overige hebben zich geen wijzigingen voorgedaan.

Het feit dat in de beroepsopgaven van 1808 (en 1815) geen steenbakker is opgegeven, wekt op het eerste gezicht verbazing, omdat in 1808 de steenbakkerij wel aanwezig blijkt te zijn 8). De verklaring zou gelegen kunnen zijn in het niet in de gemeente Maarssen woonachtig zijn van de eigenaar(s). Enige steun voor deze veronderstelling treffen we aan in de Goldberg-enquête uit 1801 voor het departement Texel, waarvan de gemeente Maarssen deel uitmaakte 9). Over de toestand waarin zich de steenbakkerij in 1801 bevond, wordt opgemerkt:

"Zedert 5 à 6 jaaren in verval door het niet gaan der zeevaart en gebrek aan Groninger turf. De steenbakkers wonen te Amsterdam". Over de seizoenwerkzaamheden lezen we verder: "De steenoven staat aan t water om het afladen der steen in schepen. Mater. kleij of aarde onder Vleuten vandaan, zijnde de beste die uit best bouwland komt. Werkt. een paard, een kar, vormen, kruijwagens, schoppen, spaden, harken, vormtafels, kitten, karemmers, leereplakken, planken, luijwagens en lijnen, zandtoebens, rietmatten. Hebben jaarlijks noodig 32 vormen, van al t verdere 2 stuks en 11 à 1200 rietmatten. De vormen worden te Zuilen gemaakt, zijnde dit een privilege s'lands van Utrecht. Werkl. 27 inboorl. mans, loon 4 à 30 st. per dag werks; 2 à 26; 2 à 18; 5 van onbepaalde daghuur waaronder 2 zijn

die jaarlijks nog genieten ijder 11 ducatonen en vrijwooning en één f 70:- en vrijwooning, dog door elkander gerekent f 4:- à 5:- per week. Vrouwen 4 à 9 st. per dagwerk zijnde f 30:- à 35:- in t jaar, 1 eens in t jaar onbepaald f 40:- à 50:-. Kinderen beneden de 18 jaar 10 dog onbepaald, zomtijds meer jongens, zomtijds meer meisjes waarvan 6 à 8 stvs per dag werk zijnde in t jaar voor ijder f 25:- à 30:-, 2 à 5 st. p. dito f 15:- à 20:-, 2 à 10 st. p. dito f 30:- à 35:-.

NB. Dit werk gaat niet langer dan voor de 5 zomermaanden bij goed droog weder, bij slegt weer kan dit werk niet gedaan worden. Belemm. de zeevaart en gebrek aan Groninger turf. Afvoer, overal heen en naar de Westindien met schepen" 10).

Uit de enquête van augustus 1815 11) kunnen we opmaken dat de jaarlijkse produktie 200.000 stenen bedroeg. Dit betekent bij maximaal 130 werkdagen een dagomzet van 1538 stenen. Deze produktie was vergeleken met de Gelderse en Overijsselse steenbakkerijen, waar een dagproduktie van + 6000 stenen gebruikelijk was 12), aan de bescheiden kant.

De beroepsbevolking van Maarssenbroek bestaat in 1808 uit 11 landlieden (= 10,3% van de bevolking en 57,9% van de beroepsbevolking) en 8 daghuurders (= 7,5% van de bevolking en 42,1% van de beroepsbevolking), waaruit de homogene economische structuur van dit dorp blijkt.

Tabel 2 beroepsbevolking Nieuw-Maarsseveen in 1808

beroep	aantal	% van de bevolking	% van de beroepsbevolking
"koninklijke secrets.	1	0,2	0,7
renteniers	10	1,8	6,8
schout	1	0,2	0,7
kooplieden	4	0,7	2,7
timmermans	2	0,4	1,4
bakkers	3	0,5	2,0
koornkoper & meelslijter	1	0,2	0,7
chirurgijns	2	0,4	1,4
dito leerling	1	0,2	0,7
organist	1	0,2	0,7
lootgieter	1	0,2	0,7
kaarsemaker	1	0,2	0,7
smit	1	0,2	0,7
kuipersbaas	1	0,2	0,7
diender	1	0,2	0,7
castelijn	1	0,2	0,7
tuinmans	5	0,9	3,4
logementhouder & timmermans-knecht	1	0,2	0,7

beroep	aantal	als % van de bevolking	als % van de beroepsbevolking
sluiswagter	1	0,2	0,7
huurkoetsier	1	0,2	0,7
boeren	2	0,4	1,4
kleedermaker	1	0,2	0,7
muzikant	1	0,2	0,7
horlogiemaker	1	0,2	0,7
koperslager	1	0,2	0,7
schoenmakers	2	0,4	1,4
zadelmaker	1	0,2	0,7
wagemaker	1	0,2	0,7
vleeshouwers	2	0,4	1,4
slagters	2	0,4	1,4
bode	1	0,2	0,7
winkeliers	4	0,7	2,7
naaisters	3	0,5	2,0
tapster	1	0,2	0,7
schippersknecht	1	0,2	0,7
slagersknecht	1	0,2	0,7
schoolmeester	1	0,2	0,7
turfdraager	1	0,2	0,7
arbeiders	36	6,6	24,8
comm. effecten	1	0,2	0,7
Jode voorzanger	1	0,2	0,7
Portugeesche koster	1	0,2	0,7
slijters in loterijbriefjes"	2	0,4	1,4
zonder beroep, beroep onbekend	37	6,8	25,5
totaal	145	27,1	100

De categorie 'zonder beroep, beroep onbekend' komt niet voor op de oorspronkelijke lijst, maar is afgeleid uit het verschil tussen het aantal opgegeven beroepsbeoefenaren en het aantal hoofden van huisgezinnen en overige zelfstandigen.

Aangezien de bevolking van Nieuw-Maarsseveen ongeveer half zo groot is als die van Maarssen, zijn de beroepsaantallen extra makkelijk vergelijkbaar. Het valt op dat ook in Nieuw-Maarsseveen een groot aantal renteniers woonachtig is. Het aantal landlieden c. q. boeren is in Maarssen beduidend groter dan in Nieuw-Maarsseveen, evenals het aantal kooplieden en tappers. Dat er in Maarssen 6 schippers wonen en in Nieuw-Maarsseveen geen een, ligt gezien de locatie van Maarssen voor de hand. De overige verschillen zijn in kwantitatief opzicht niet opvallend.

De beroepsbevolking van Oud-Maarsseveen ziet er als volgt uit:

Tabel 3 beroepsbevolking Oud-Maarsseveen in 1808

beroep	aantal	als % van de bevolking	als % van de beroepsbevolking
"zo middelmatige als kleine boeren, ook gedeeltelijk veenb.	16	4,5	17,4
geringe veehlieden	11	3,1	12,0
daggelders	31	8,7	33,7
winkeliers ook daggelders	3	0,8	3,2
geringe vleeshouwer	1	0,3	1,1

beroep	aantal	als % van de bevolking	als % van de beroepsbevolking
slagters	2	0,6	2,2
arme vissers	3	0,8	3,2
middelmatige of klijne renteniers	4	1,1	4,3
timmerman	1	0,3	1,1
schoenmakers	3	0,8	3,2
scheepemaker	1	0,3	1,1
geringe herbergiers ook gedeeltelijk winkeliers	5	1,4	5,4
bode tegelijk vrachter	1	0,3	1,1
baardscheerder	1	0,3	1,1
bakkers tegelijk winkeliers en tappers	2	0,6	2,2
kleeremakers	2	0,6	2,2
naaisters	2	0,6	2,2
watermolenaar	1	0,3	1,1
arm"	2	0,6	2,2
totaal	92	26	100

Hieruit blijkt dat er twee beroepsbeoefenaren meer zijn dan het aantal gezinshoofden en overige zelfstandigen. Opvallend is het grote aantal gecombineerde beroepen dat werd uitgeoefend. Voorts laten de toevoegingen "arm", "klijn", "gering" en "middelmatig" niets aan duidelijkheid te wensen over ten aanzien van de mate van welstand die de betreffende beroepsbeoefenaren genieten.

De beide percentages daggelders en boeren zijn in Oud-Maarsseveen hoger dan in Maarssen en Nieuw-Maarsseveen, maar lager dan in Maarssenbroek en Tienhoven. Daarnaast is het opvallend dat de ambachten een minder gevarieerd beeld vertonen dan in Nieuw-Maarsseveen; de grotere betekenis van het boerenbedrijf en de veenderijen alsmede de grootte van de gemeente lijken hiervoor verantwoordelijk.

De beroepsbevolking van Tienhoven geeft het volgende beeld te zien:

Tabel 4 beroepsbevolking Tienhoven in 1808

beroep	aantal	als % van de bevolking	als % van de beroepsbevolking
"predikant	1	0,4	1,4
schout	1	0,4	1,4
secretaris	1	0,4	1,4
schoolmeester	1	0,4	1,4
timmerlieden	2	0,7	3,0
chirurchijns	2	0,7	3,0
smit	1	0,4	1,4
bakker	1	0,4	1,4
klerenmakers	3	1,1	4,4
die zich met de koehouderij of het veenen generen	20	7,2	29,0
de overige daggelders of behoeftigen, behalven nog schilders en schoenmaker"	33	11,9	47,8
	2	0,7	3,0
	1	0,4	1,4
totaal	69	25,1	100

Het aantal "overige daggelders" etc. komt op de oorspronkelijke lijst niet voor, maar is het verschil tussen het totale aantal opgegeven beroepsbeoefenaren en het aantal gezins-
hoofden en overige zelfstandigen.

De belangrijkheid van de veehouderij en in het bijzonder van de veenderijen drukt een stem-
pel op de structuur van de Tienhovense beroepsbevolking. Meer dan 75% van de beroeps-
bevolking is in deze sectoren werkzaam. Over de situatie in de venen wordt in de kolom
"ophelderende aanmerkingen" opgemerkt: "Zaailanden heeft men hier niet of zeer weinig.
Vrij meer dan de helft der morgens die dit gehucht groot is, is onder vervening of reeds
water. Overigens merken wij aan, dat, even gelijk het met alle verveende plaatsen gaat,
de armoede van tijd tot tijd toeneemt door dien het veenland schaarser en dus de middelen
van bestaan minder worden; waar door veelen die nog enigzints gegoed zijn naar elders
verhuizen. De daggelders en behoeftigen blijven, tot ondersteuning daar van moet jaar-
lijks de aanzienlijkste bijdragen aan de armenkas gedragen worden (...)"

III De welstandsverhoudingen

Hoewel we het hebben van kinderen meer in
immateriële zin als een teken van welstand
kunnen beschouwen, is het eveneens met be-
hulp van de in de inleiding genoemde onge-
lijkeidscoefficiënt mogelijk de mate van
spreiding van het aantal kinderen over de
gezinnen aan te geven.

De gemiddelde gezinsomvang van de vijf ge-
meenten ontloopt elkaar niet veel. In Maars-
senbroek is deze het grootst (4,9) en in
Tienhoven het geringst (3,8).

De verdeling van het aantal kinderen over
de gezinnen vertoont daarentegen grotere
verschillen. Het meest ongelijk is deze ver-
deling in Oud-Maarsseveen. Ten opzichte
van Maarssenbroek, waar de verdeling het
minst ongelijk is, is de ongelijkheid zelfs
108,1% groter.

Nemen we de verdeling van het aantal dienst-
boden in ogenschouw, dan valt op dat deze
in Tienhoven het meest ongelijk is: er is
slechts in één gezin een dienstbode werk-
zaam. In Maarssenbroek en Oud-Maarsse-
veen komen geen dienstboden voor en de
verdeling in Maarssen en Nieuw-Maarsse-
veen ontloopt elkaar in dit opzicht niet veel.
De verdeling van het aantal werkboden over
de huisgezinnen en overige zelfstandig ge-
huisvesten is het meest ongelijk in Maars-
sen en Nieuw-Maarsseveen (13), op de voet
gevolgd door Tienhoven. Het minst onge-
lijk is de verdeling in Maarssenbroek.
Gezien de economische structuur van deze
gemeente (boerenbedrijf) ook niet zo ver-
wonderlijk.

Het bezit aan paarden "tot vermaak" is het
minst ongelijk verdeeld in Maarssenbroek.
De ongelijkheid is maximaal in Maarssen
en in Nieuw-Maarsseveen (14). In de gemeen-
te Oud-Maarsseveen en Tienhoven komen
geen luxe-paarden voor.

De verdeling van het aantal runderen is het
meest ongelijk in Nieuw-Maarsseveen, ge-
volgd door Maarssen. Zoals de verwachten

was, vertoont Maarssenbroek de geringste
ongelijkheid. Voorts is in Oud-Maarsseveen
en Tienhoven een vrijwel identiek ongelijk-
heidspatroon waarneembaar.

De verdeling van het bezit aan werkpaarden
geeft in grote lijnen hetzelfde beeld te zien
als de spreiding van het runderenbezit.

Alleen is verhoudingsgewijs de ongelijkheid
van Maarssenbroek ten opzichte van Oud-
Maarsseveen en Tienhoven weliswaar nog
steeds het geringst, maar in dit geval toch
ongunstiger vergeleken met de situatie bij
de verdeling van het bezit aan runderen (15).
De ongelijkheid ten aanzien van het bezit aan
schapen is in zoverre anders, dat nu niet
alleen in Maarssen en Nieuw-Maarsseveen
de maximale T_d -waarden gevonden worden,
maar eveneens in Oud-Maarsseveen (16).
Voorts komen in Tienhoven geen schapen
voor en is in Maarssenbroek de geringste
ongelijkheid te bespeuren.

Het grondbezit is over de 5 betrokken ge-
meenten weer anders verdeeld. De groot-
ste ongelijke verdeling is in dit geval in
Nieuw-Maarsseveen aanwezig, gevolgd
door Tienhoven en als derde Oud-Maarsse-
veen. Opvallend is de relatief geringe onge-
lijkheid in Maarssen, die ook nauwelijks
groter is (slechts 5,4%) dan in Maarssen-
broek.

Bosgrond was kennelijk voor de Maarssen-
se hoofden van huisgezinnen en de ongehuw-
de zelfstandigen een weinig schaars goed:
de verdeling was er in ieder geval optimaal.
In Maarssenbroek en Oud-Maarsseveen
kwam geen bosgrond voor, althans niemand
diende zich als eigenaar aan. In Nieuw-
Maarsseveen en Tienhoven bezat 1 persoon
een stuk bosgrond van 1-5 morgens (17),
waardoor de verdeling ten opzichte van de
overige hoofden van huisgezinnen en onge-
huwde zelfstandigen maximaal ongelijk was
(18).

Verder staan in de lijsten een aantal belas-
tingopgaven vermeld. Het betreft hier de
aangeslagenen in de "verponding" (een be-

lastig op de gebouwde en ongebouwde eigendommen), het "personeel" (een belasting op de huurwaarde van woonhuizen of gedeelten daarvan, buitenplaatsen, stallen, landerijen, viswateren e. d. Woonhuizen beneden de dertig gulden huur waren van deze personele belasting vrijgesteld), "dienstboden" (laat aan duidelijkheid niets te wensen over: een belasting op het in dienst hebben van dienst- en/of werkboden), "paardengeld" (een belasting op luxe- als op werkpaarden), "runderbeesten" (een belasting waar ten aanzien van het tarief onderscheid werd gemaakt tussen runderen boven en beneden de 2 jaar) en het "patent". Deze laatste belasting werd geheven op het uitoefenen van sommige beroepen en het voeren van een bepaald bedrijf. Verder viel naast de jacht en de openbare gemakkelijkheden ook het dragen van gepoederd haar onder het patentrecht. Belasting op gepoederd haar werd geheven van diegenen "hetzij Man of Vrouw, welke zouden verkiezen Haarpoeder te dragen, het zij met rond of gekapt Haar, Paruiken, Tourtjes of wat dies meer is" 19). Deze sterk aan mode onderhevige belastinggrondslag kwam in de nieuwe wet op het patentrecht van 1813 niet meer voor 20). Aangezien het merendeel van de hier genoemde belastingen een afspiegeling vormen van de eerder besproken verdeling van het bezit aan dienst- en werkboden, paarden, schapen, wei- en zaailand en bosgrond, is het niet nodig van deze belastingen de verschillen in belastingdruk en daarmee ook de verschillen in een aantal welstandselementen vast te stellen. Het patentrecht zoals dat in 1808 vigeerde, vormde een te heterogene categorie, zowel wat betreft de groepen aangeslagenen als ook de zeer uiteenlopende tarieven - om als afspiegeling van de mate van bedrijvigheid en welstand te functioneren. Met de wetswijzigingen van 1819 kwam in dit opzicht enige verbetering. De personele belasting vormt daarentegen wel een bruikbare - zij het niet vlekkeloze - maatstaf voor de verschillen in welstand tussen de hier besproken gemeenten 21). We zien dan dat de ongelijkheid in welstand het grootst is in Nieuw-Maarsseveen, gevolgd door Oud-Maarsseveen en Tienhoven. Beduidend kleiner is de ongelijkheid in Maarsse: ten opzichte van Nieuw-Maarsseveen zelfs 27,1% geringer. In Maarssebroek met zijn in vele opzichten homogene structuur, is de verdeling van de welstand voorzover die in de huurwaarde tot uitdrukking komt, het meest evenredig: in vergelijking met Nieuw-Maarsseveen is de ongelijkheid er zelfs

74,2% geringer.

Hoewel de verdeling van de verschillende welstandskennmerken in Maarssebroek het minst onevenredig was, mag daaruit niet zonder meer worden opgemaakt, dat het een ieder in economisch opzicht voor de wind ging. Uit het aantal dat in de kolom "bedeelden en behoeftigen" vermeld staat, 23, kan worden afgeleid dat 21,5% van de bevolking tijdelijk of permanent op steun was aangewezen. In Maarssebroek bedroeg dit aantal 140, ofwel 12,5% van de bevolking. In Nieuw-Maarsseveen is de genoemde kolom niet ingevuld, hetgeen niet hoeft te betekenen, dat niemand daar in de een of andere vorm bedeeld werd. Het zou ook op een slordigheid van de invuller kunnen duiden. Aangezien het aantal beroepsbeoefenaren in deze gemeente 108 bedraagt en het totaal aantal hoofden van huisgezinnen en overige zelfstandig wonenden 145 personen bedraagt, zou hieruit kunnen worden afgeleid dat 37 van hen zonder beroep zijn (= 6,8% van de bevolking) en mogelijk tot de categorie "behoeftigen en bedeelden" hebben behoord.

In Oud-Maarsseveen werden 60 personen bedeeld, ofwel 16,9% van de bevolking en in Tienhoven bedroeg het aantal bedeelden 25 à 30, dat wil zeggen 9 à 11% van de bevolking.

IV Conclusie

Zou men nu kunnen stellen dat naarmate de gemeenten een meer agrarisch karakter hadden 22) er ook sprake was van een betere verdeling van de welstand? 23).

Voor het merendeel van de welstandskennmerken lijkt dit verband wel aanwezig. Ten aanzien van de verdeling van het aantal dienstboden stroomt alleen de ene dienstbode van Tienhoven roet in het eten van de hypothese. Voor de verdeling van de werkboden, luxe-paarden, runderen, werkpaarden kan de hypothese niet verworpen worden. Bij de verdeling van de schapen gaat de hypothese alleen voor Oud-Maarsseveen niet op, waarbij men zich overigens zou kunnen afvragen of het schapenbezit een kenmerkende welstandsindicator is. De hypothese komt het zwaarst onder druk te staan bij de verdeling van het grond- en bosbezit. Vooral de geringe ongelijkheid in Maarsse werkt in dit opzicht 'storend'. Voor de overige gemeenten is de verdeling van het grondbezit in grote lijnen in overeenstemming met de hypothese. De verdeling van de bosgrond is het meest afwijkend. Hierbij moet wel bedacht worden, dat in Maarssebroek en Oud-Maarsseveen

geen bosgrond voorkwam, waardoor een confrontatie met de hypothese toch al bemoeilijkt wordt.

Ook bij de belangrijkste welstandsindicator - de personele belasting - treedt Maarssen op als stoorzender; de overige gemeenten lopen in de pas, overeenkomstig de verwachtingen.

Summa summarum: de hypothese voorgesteld als een glijdende schaal van niet of nauwelijks tot volledig agrarisch en een daarmee parallel lopende verdeling van de

welstand moet verworpen worden. In extremis kan zij voorlopig wel gehandhaafd blijven, immers in de meest agrarische gemeente (Maarssenbroek) was de verdeling van de welstand in alle gevallen het minst ongelijk.

Nader onderzoek (regionaal, landelijk) zal moeten uitwijzen in hoeverre de hier geponeerde hypothese, al dan niet geamendeerd, ruimere geldigheid heeft 24).

J. M. M. de Meere.

Noten

- 1) Rijksarchief provincie Utrecht, Staten van Utrecht, port. 1349, nrs. 4, 1 en 4, 2.
- 2) De formule voor de op basis van decielen gestandaardiseerde Theilcoëfficiënt luidt:

$$T_d = \sum_{j=1}^{10} y_j \ln y_j + \ln 10 \text{ (interpretatie: } 0 \leq T \leq 2,302)$$

Bij standaardisatie in percentielen, hetgeen in een aantal gevallen vereist is, geldt derhalve:

$$T_p = \sum_{j=1}^{100} y_j \ln y_j + \ln 100 \text{ (interpretatie: } 0 \leq T \leq 4,605)$$

Voor een nadere uiteenzetting hierover zie o. a. J. M. M. de Meere, inkomensgroei en -ongelijkheid te Amsterdam 1877-1940, in: Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis, nr. 13, maart 1979, pp. 3-46.

- 3) Rijksarchief provincie Utrecht, archief landdrost nr. 1352: précis statistique.
- 4) D. Dekker, De inwoners van Maarssen in 1815 en 1850, in: Orgaan van de Historische Kring Maarssen, 5de jrg. (1978), nrs. 2 en 3.
- 5) Dekker, a. w., nr. 2, p. 23.
- 6) Opgenomen in: De Utrechtse gemeenten in 1815. Uitgave van de provincie Utrecht. Utrecht 1972, p. 81.
- 7) Helemaal duidelijk is het werkelijke aantal bakkers in 1815 toch niet. Op p. 24 van het artikel van Dekker worden 2 namen van bakkers genoemd. Dat de overige 4 in Maarssenbroek woonachtig zouden zijn geweest, lijkt zeer onwaarschijnlijk. Een eventueel voor dat jaar bewaard gebleven patentregister zou hierover uitsluitsel kunnen verschaffen.
- 8) Dekker, a. w., p. 23.
- 9) Deze enquête is opgenomen in: A. A. G. Bijdragen 18, Wageningen 1973, pp. 95-235. De enquête is van een inleiding voorzien door A. M. van der Woude.
- 10) Goldberg-enquête p. 150, 151.
- 11) Zie noot 6.
- 12) Provinciaal verslag Overijssel over 1854, p. 335.
- 13) Aangezien in Maarssen en Nieuw-Maarsseveen de waarnemingen tussen het 9de en 10de deciel liggen, discrimineert de standaardisatie van de Theilcoëfficiënt in decielen niet verder en geeft voor beide gemeenten de maximale ongelijkheidswaarden. Standaardiseren we de Theilcoëfficiënt in percentielen dan zien we dat in Maarssen de ongelijkheid voor deze welstandsindicator zelfs groter is:
 $T_p = 2,862$ ($0 \leq T \leq 4,605$). In Nieuw-Maarsseveen is $T_p = 2,552$ ($0 \leq T \leq 4,605$).
 Hier geldt hetzelfde als in noot 13 is opgemerkt. Standaardiseren we in percentielen dan is in Maarssen de ongelijkheid iets groter ($T_p = 3,636$) dan in Nieuw-Maarsseveen ($T_p = 3,235$).
- 14) Hoewel de T_d -waarden in Maarssen en Nieuw-Maarsseveen maximaal zijn, geeft de percentielen-standaardisatie in Maarssen een T_p -waarde van 2,843 en in Nieuw-Maarsseveen van 3,038 te zien.
- 15) Nadere uitsplitsing in T_p -waarden laat zien dat de ongelijkheid het grootst is in Maarssen (4,437), gevolgd door Nieuw-Maarsseveen (4,021) en als derde Oud-Maarsseveen

(2,766).

- 17) Een Stichtse of Utrechtse morgen bedroeg 8464,07 m². Verder bestond deze morgen uit 600 vierkante roeden van 10 voet. Zie W. C. H. Staring, De binnen- en buitenlandse maten, gewichten en munten van vroeger en tegenwoordig. Schoonhoven 1902, p. 14.
- 18) Nemen we de percentielen-standaardisatie dan is de ongelijkheid in Nieuw-Maarsseveen zelfs nog iets groter (4,605) dan in Tienhoven (3,923).
- 19) Geciteerd bij: M. W. F. Treub, Ontwikkeling en verband van de Rijks-, Provinciale- en Gemeentebelastingen in Nederland. Leiden 1885, pp. 133, 134. Zie ook C. Evers, De geschiedenis van het Nederlandsche patentrecht. Arnhem 1870, p. 46.
- 20) S. Vissering, Handboek van praktische staathuishoudkunde. Amsterdam 1867, tweede deel, p. 116, vermoedde dat deze belasting op de Engelse "tax on hair-powder" gebaseerd was. In 1796 bracht zij in Engeland £ 210.000 op en in 1860 nog maar £ 1300: "hairpowder being now exclusively used by servants of titled peers".
- 21) Vergelijk L. Blok, J. M. M. de Meere, Welstand, ongelijkheid in welstand en censuskiesrecht in Nederland omstreeks het midden van de 19de eeuw, in: Economisch- en Sociaal-Historisch Jaarboek, deel 41 (1978), pp. 189-197.
- 22) Gemeten naar de beroepsbevolking, is Maarssenbroek de meest agrarische gemeente, dan volgen Tienhoven, Nieuw-Maarsseveen en als minst agrarische gemeente: Maarsse. Dat er in Nieuw-Maarsseveen meer personen in deze sector werkzaam zijn dan in Maarsse het geval is, volgt niet direct uit de beroepsopgaven. Aangenomen is, dat een deel van de categorie 'zonder of onbekend beroep' toch voor een deel in de agrarische sector werkzaam was. Hierdoor is een iets hoger percentage van de beroepsbevolking in deze bedrijfstak in Nieuw-Maarsseveen verondersteld.
- 23) Geoperationaliseerd naar de in de staten onderscheiden welstandselementen.
- 24) Vooral de eventuele oorzaken van veranderingen die zich in de loop van de 19de eeuw hebben voorgedaan, zijn van belang. Zo kon ik voor 1841/42 vaststellen - zij het ten opzichte van 1808 op basis van niet geheel vergelijkbare indicatoren (de aanslagen in de grond-, personele- en patentbelasting gezamenlijk), dat in Maarsse en Maarsseveen de ongelijkheid in de verdeling van de welstand nog steeds het grootst was (T_d voor Maarsse = 1,144, T_d voor Maarsseveen = 1,183) en in Maarssenbroek ($T_d = 1,056$) en Tienhoven ($T_d = 0,699$) minder ongelijk. Opvallend is wel, dat in 1841/42 de ongelijkheid in Maarssenbroek ten opzichte van Maarsse en Maarsseveen verhoudingsgewijs is toegenomen. Een moeilijkheid bij de vergelijking tussen 1808 en 1841/42 is - behalve de verschillende bronnen en voorbewerking van de gegevens - de in die tussentijd gewijzigde gemeentegrenzen. Zo wordt in 1841/42 niet meer gesproken over Oud- en Nieuw-Maarsseveen, maar vormen beide vermoedelijk de gemeente Maarsseveen. Voor de gegevens uit 1841/42 zie Blok, de Meere, a. w., pp. 225-230.

Bijlage 1

	Maarsse	Maarsse- broek	Nieuw- Maarsseveen	Oud- Maarsseveen	Tienhoven
Aantal huis- gezinnen	247	19	113	84	64
Gemiddelde gezinsgrootte	4,1	4,9	3,9	3,8	4,0
Mate van ongelijk- heid in de ver- deling van het aantal kinderen over het aantal huisgezinnen	$T_d = .436$	$T_d = .309$	$T_d = .467$	$T_d = .643$	$T_d = .538$
Mate van ongelijk- heid in de verdeling van het aantal dienstboden over	$T_d = 1,814$	$T_d = 0$	$T_d = 1,843$	$T_d = 0$	$T_d = 2,302$

	Maarssen	Maarssen- broek	Nieuw- Maarsseveen	Oud- Maarsseveen	Tienhoven
het aantal huisge- zinnen					
Idem van het aantal werk- boden	$T_d = 2,302$	$T_d = 1,142$	$T_d = 2,302$	$T_d = 1,727$	$T_d = 2,302$
Idem van het aantal luxe- paarden	$T_d = 2,302$	$T_d = 1,440$	$T_d = 2,302$	$T_d = 0$	$T_d = 0$
Idem van het aantal runde- ren over het aantal eige- naars	$T_d = 2,205$	$T_d = .296$	$T_d = 2,302$	$T_d = 1,460$	$T_d = 1,770$
Idem van het aantal werk- paarden	$T_d = 2,302$	$T_d = 1,517$	$T_d = 2,302$	$T_d = 1,626$	$T_d = 1,757$
Idem van het aantal schapen	$T_d = 2,302$	$T_d = 1,889$	$T_d = 2,302$	$T_d = 2,302$	$T_d = 0$
Idem van de hoeveelheid wei- en zaai- land	$T_d = 1,095$	$T_d = 1,039$	$T_d = 2,302$	$T_d = 1,648$	$T_d = 2,157$
Idem van bosgrond	$T_d = 0$	$T_d = 0$	$T_d = 2,302$	$T_d = 0$	$T_d = 2,302$
Idem van de personele be- lasting over het aantal aangeslagenen	$T_d = .986$	$T_d = .349$	$T_d = 1,353$	$T_d = 1,159$	$T_d = 1,124$

Genealogische gegevens over enige Maarssense families IV

De familie Heus

Waar de familie Heus oorspronkelijk vandaan komt, is ons nog niet duidelijk. Zeker is het dat zij behoren tot de oudste Veenfamilies uit het Maarsseveense en Tienhovense Veengebied.

Omstreeks 1700 onderscheiden we in het trouwboek van Tienhoven reeds drie families, namelijk die van Cornelis, die van Jan en die van Harmen. Dit zijn dan Gereformeerde (Hervormde) families, maar omdat in dezelfde tijd in de R.K. kerkboeken van Maarssen de naam Heus ook al voor komt, hebben we dus nu al te maken met zowel een Protestantse tak als een Rooms-katholieke tak.

Toch zijn er ook die zowel in het boek van

de Hervormde kerk van Tienhoven voorkomen als in die van de R.K. kerk van Maarssen. Dat is bijvoorbeeld het geval met Jan Janse Heus, die alhoewel gedoopt in de Gereformeerde kerk van Tienhoven, op 11. 4. 1768 huwt in de R.K. kerk te Maarssen met de Katholieke Neeltje Reijers Baars. Beiden worden echter na hun overlijden in de kerk van Tienhoven begraven, Neeltje op 12. 12. 1782 en Jan op 12. 9. 1811. Hun kinderen worden allen in de R.K. kerk gedoopt. Het gezin woonde aanvankelijk in Breukeleven. Hier worden dan ook de oudste kinderen geboren. Rijer in 1768 en Jan in 1770. Op 21. 12. 1771 geeft de Schout van Breukeleven echter een Acte van Indemniteit af (een acte van idemniteit moest men overleggen in de nieuwe plaats van vestiging,

Het gezin van Gerrit Heus (kleinzoon van Jacob en Klaasje van Hitsen) en Maria Hofland.

het was een verklaring waarin de Burgerlijke of Kerkelijke autoriteiten verklaarden, dat, mocht men tot armoede vervallen, men altijd een beroep kon doen op het armbestuur van het gerecht of het kerkdorp, waarin men geboren was. Zonder Acte van Indemniteit werd men in de nieuwe woonplaats niet toegelaten). Het betekende dus, dat het gezin zich nu in Tienhoven vestigde. Van het eerste hier geboren kind, namelijk Jacobus (geb. 23. 6. 1772) stammen de meeste thans nog hier wonende leden van het geslacht Heus af. Hij huwde met de uit Westbroek afkomstige Klaasje van Hitsen. Het gezin woonde dan ook afwisselend in Maarsseveen en in Westbroek. In Maarsseveen was dit in de Heerenweg.

Van de kinderen zijn er dan ook enkelen in Westbroek geboren.

Als beroep zullen zij hoofdzakelijk dat van vervener uitgeoefend hebben, want op een kaart van 1724 komen er al enkele voor als bezitters van enige percelen grond, d. w. z. turf - ofwel veenland. Zo bezat Gijsbert Harmens Heus een stuk van 9 morgen aan de Looydijk (thans Heuvellaan) met daarop een hoeve en huis. Het was het huis, dat thans nog het laatste huis is aan de linker-

kant van de Heuvellaan. Waarschijnlijk was hij boer, want verveend is het terrein daar niet. In het begin van de 19e eeuw komen we ook de naam De Heus tegen. Deze familie komt dan echter uit Schalkwijk en woont hoofdzakelijk in Westbroek en Maartensdijk.

R. Pos.

Deze gravure van 1788, uit *Vaderlandsche Gezichten van Bulthuis en Bensdorp*, toont ons de Roomsche Kerk die tot 1885 aan de Straatweg lag tegenover Goudestein. De Roomsche Kerk was oorspronkelijk een buitenplaats, waar in 1672 pastoor Bijleveld woonde, die in dat "Rampjaar" onder de Franse bezetting veel onheil wist te voorkomen. Hier hield de R.K. geestelijke Statie, zoals Bachiene vermeldt. In de tweede helft van de achttiende eeuw werd Beresteyn omgebouwd tot kerk.

Snippers van de Redactietafel

Belasting aangeslagenen: In de vorige eeuw waren - voor de Eerste Kamer der Staten-Generaal - slechts de hoogst aangeslagenen in 's Rijks Directe Belastingen verkiesbaar. Lijsten met namen van die hoogstaangeslagenen werden opgenomen in de Nederlandse Staatscourant en in de Utrechtse Provinciale- en Stadscourant. Lopen wij de lijsten voor de provincie Utrecht eens door, dan blijken ze voor de jaren 1854, 1855 en 1857 een aantal van resp. 50, 51 en 52 namen te bevatten. Nummer 1 geeft aan de hoogst aangeslagene. Zo zien we dat in 1854 nr. 1 aan grondbelasting betaalde f 3. 573. 70, en nr. 50 f 743. 13.

Als we de lijst van 1854 bekijken, vinden wij als een der hoogst genoteerden:

nr. 4: Mr C. W. van Voorst van Beest, leeftijd 44 jaar, woonplaats Utrecht, bezittingen in 16 plaatsen, waarvan de grootste in Utrecht. Voor z'n bezitting in Maarssenbroek was hij verschuldigd aan grondbelasting f 94. 55. Totaal verschuldigde belasting f 3. 107. 16.

Als nr. 46 op de lijst treffen we aan:

Mr B. H. Baron van Heemstra, leeftijd 46 jaar, woonachtig te Maarssen. 7 bezittingen, personele belasting voor Maarssen f 122. --. Totale belasting f 880. 48.

Op de lijst van 1855 zien we weer als nr. 4:

Mr Van Voorst van Beest; zijn bezittingen bedragen nu 18, met een totale belasting van f 3. 273. 57. Grondbelasting voor Maarssen f 141. 98, personele belasting f 199. 99.

Baron van Heemstra is enige plaatsen gestegen, nu is hij nr. 40. Hij betaalt dan ook bijna f 135. -- meer aan belasting. Zijn bezitting in Maarssen heeft hij echter afgestoten.

A. C. Cosijn-Gouda	Belle de Zuylen	67
D. Dekker	Hoe leefde men in "die goeie ouwe tijd" van 1818 tot 1827 in Maarssen?	3
	De Achterstraat (+ foto)	8
	Landschappen - Etsen	16
	Gevelstenen in Maarssen	20
	Op Goudenstein in 1768	26
	Erbarmelijke onderwijstoestanden op de school aan de Kerkweg in 1824	35
	Nogmaals het Brievenboek 1818-1827 van de gemeente Maarssen	37
	Gegevens bij foto die de grens aangeeft tussen Parkweg en Breedstraat	40
	De Brandweer in 1823	44
	Solitude, een fraai 18e eeuws buitenplaatsje aan de Vecht	51
	Brieven van de Maarssense notaris 1815-1823	58
	1857 Maarssen en Maarssenbroek verenigd	74
	Schouwburg te Maarssen	71
	Hegemonie van de Portugees-Joodse gemeenschap in Maarssen, 1700-1750	66
	Snippers van de redactietafel	83
B. Kruik	De geschiedenis van de tuinbouwschool te Maarssen	78
R. Pos	Genealogische gegevens over enige Maarssen- se families I (Sodaar en Van Ginkel)	34
	Genealogische gegevens II (De familie Verhoef "op den Oudendijk")	56
	Genealogische gegevens III (De familie Van Ieperenburg)	82
H. A. Reith	Herinneringen aan Maarssen	53
E. J. Rinsma	De troeven van de trekschuit	9
J. H. Sagel	Kringnieuws 22 25 49 65	
	Bij de foto's van Jacob Olie	43
H. J. Wolters	Maarssenbroek, zoals het was	50
Varia	Welke klas, welke meester, welke kinderen? (foto)	17
	Rectificatie n. a. v. het artikel "De Hoogduitse synagoge in Maarssen (jaargang 5, no. 4, blz. 57)	18
	Inhoudsopgave 5e jaargang 1978	19
	Rectificatie "De Kleine Boomgaard" (foto en enkele gegevens) n. a. v. jaargang 5, no. 3, blz. 53	49

**. MEER
AUTO
VOOR
UW
GELD !**

UW FORD DEALER IN DE VECHTSTREEK

Autobedrijf Roeleveld BV

Gebruikte
Wagens

MAARSSSEN - STRAATWEG 2 - 4
TEL. 03465 - 62541

BREUKELLEN - STRAATWEG 109
TEL. 03462 - 3944

Het Zwarte Schaaap - Antiquiteiten B.B.

Antiek heeft een eigen karakter. Tijdloos. Niet aan mode gebonden, chic, stijlvol. Veel mensen dwalen graag door onze zaken, waar bereikbare idealen wachten. U bent er van harte welkom.

Hollands, Frans en Engels antiek, o. a. meubelen, zilver, prenten, oude Perzische tapijten, litho's (o. a. W. van Leusden), enz.

Lexmond

Lakerveld 106
Tel. 03474 - 1628
(Oudeweg Vianen-Meerkerk)

Maarssen

Langegracht 48
Tel. 03465 - 60655
Vrijdagavond koopavond

LID VAN DE NEDERLANDSE ORDE VAN ANTIQUAIRS

VOOR AL UW TRANSPORTEN

**INTERNATIONAAL TRANSPORT-
EN LIJNDIENSTBEDRIJF**

H. van Elst & Zoon

DIEPENDAALSEDIJK 10 MAARSSEN

TEL. 03465 - 61298

TELEX 40960 ELST N.L.
